

UVIC

LLIÇÓ INAUGURAL 2011-2012

CAIRES DE L'EDICIÓ CATALANA
EN EL SEGLE XX

Dr. Manuel Llanas

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Facultat d'Empresa i Comunicació



SCIENTIAE PATRIAEQUE
IMPENDERE VITAM

Universitat de Vic

Lliçó inaugural

2011-2012

CAIRES DE L'EDICIÓ CATALANA EN EL SEGLE XX

Dr. Manuel Llanas

L'edició catalana del segle xx s'assenta en una tradició antiga i sòlida que, per torna, abraça totes les fases del procés productiu del llibre: indústria paperera (emplaçada essencialment a les conques dels rius Ter i Anoia), indústria gràfica (amb impressors de dimensions econòmiques molt variables), empreses comercials (distribuïdores), llibreters (els professionals del llibre més antics) i editors. Dues dades més avalen la consistència de la seva trajectòria: 1) el fet que, des dels orígens de la impremta, l'època incunable, l'edició catalana sorgeixi simultàniament en diferents indrets de la nostra geografia: Barcelona és cronològicament la primera, però l'estalonen Lleida, Tarragona, Girona, Tortosa i l'abadia de Montserrat; i 2) que justament en el monestir de Montserrat s'hi instal·li una impremta el 1499, de manera que avui les Publicacions de l'Abadia de Montserrat són probablement el segell editor en actiu més antic del món. En la present lliçó sintetitzaré un conjunt de pinzellades miscel·lànies d'un panorama d'una gran riquesa intel·lectual que implica transversalment una colla de disciplines: la història política, la història econòmica o la història cultural, amb incursions més o menys escadusseres en la realitat sociològica o en la de la instrucció pública.

ORGANITZACIONS GREMIALS

Cal remarcar de bon principi l'antiguitat i la fortalesa de les associacions professionals començant per la primera, sorgida el 1553 a Barcelona: la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters, de caràcter civil i reconeguda per l'autoritat política. A tot Europa, era el moment. Així, cinc anys abans, el 1548, s'havia creat a Venècia el Collegio di Stampatori et Librari, i quatre després, el 1557, la Stationers Company britànica (encara avui, *stationery* designa en anglès l'establiment comercial que nosaltres anomenem papereria). Tant l'una com l'altra eren societats que incorporaven els impressors, radicalment exclosos del gremi barceloní i supeditats del tot entre nosaltres als llibreters, molt més poderosos econòmicament i, doncs, molt més influents. Així, quan els artesans de les arts gràfiques

s'agremien en la Confraria de Sant Joan Ante Portam Latinam, la pressió dels llibreters fa que només tingui abast religiós i benèfic.

Extingit l'Antic Règim, amb la revolució industrial sorgeixen els sindicats. En el ram de la producció del llibre, els professionals amb més consciència obrera són els tipògrafs, la majoria simpatitzants de l'ideari anarquista. Ja al segle xx, les associacions es diversifiquen. Cronològicament correspon el primer lloc a l'Institut Català de les Arts del Llibre, fundat el 1898 amb finalitats alhora gremials i formatives (obre per exemple una escola professional d'arts gràfiques) i amb una publicació de gran interès que li fa de portaveu, la *Revista Gráfica*, editada fins a 1928. En segon lloc se situa el Centre de la Propietat Intel·lectual, nascut el 1900 i la primera associació d'aquesta mena a Espanya que és iniciativa dels editors. S'acaba diluint el 1918 en la Cambra del Llibre, reconeguda oficialment com la primera corporació contemporània de dret públic relacionada amb el comerç i la producció del llibre. Li devem, entre altres coses, la constitució del fons bibliogràfic i documental que avui es coneix amb el nom de Bergnes de las Casas i que, custodiat actualment per la Biblioteca de Catalunya, és l'arxiu sobre el món editorial més complet de què disposem.

Perduda la guerra, tots aquests organismes queden substituïts el 1939 per un d'oficial i únic, l'Instituto Nacional del Libro Español, que, centralitzat a Madrid i d'afiliació obligatòria, arrabassa a la iniciativa privada la regulació de la producció i la difusió del llibre.

Finalment, i d'ençà de la fi de la darrera dictadura, els professionals del llibre s'han després de tuteles oficialistes i s'han agrupat per afinitats. Així, avui conviuen el Gremi d'Editors de Catalunya (dins el qual funciona semiautònomament, des de 1978, l'Associació d'Editors en Llengua Catalana), el Gremi de Llibreters, el Gremi de Llibreters de Vell, el Gremi d'Indústries Gràfiques, el Gremi de Distribuïdors i, en darrer terme, la Cambra del Llibre, en l'actualitat amb funcions limitades pràcticament a la gestió de l'exportació. Aquesta densitat i rellevància de les organitzacions professionals relatives al llibre ajuda a entendre que, d'ençà de la seva fundació, el 1896, els tres únics presidents hispànics que ha tingut la Unió Internacional d'Editors siguin tots tres catalans: Santiago Salvat i

Espasa (1962-1965), Manuel Salvat i Dalmau (1980-1984) i Pere Vicens i Rahola (2000-2004).

ACTIVITAT EXPORTADORA PIONERA

Des del darrer quart del segle XIX, Barcelona ostenta la capitalitat de l'edició en espanyol. Es miri com es vulgui, tota una anomalia cultural. Una anomalia que, això no obstant, posa de manifest amb eloquència insuperable la capacitat d'iniciativa, el poderós esperit emprenedor i la fortalesa d'un sector empresarial. Per exemplificar-ho addueixo a continuació algunes informacions significatives. Per començar, unes xifres: el 1917, el 82% de l'exportació de llibres a Espanya sortia de Catalunya, mentre que el 1936 Amèrica absorbia, segons les fonts, del 30 al 50% de la producció bibliogràfica espanyola. Una de les editorials pioneres en aquest comerç exterior és la Maucci, que, instal·lada a Barcelona el 1892 i amb sucursals a Mèxic i a Argentina, deu anys després exportava dos terços de la producció i, gràcies a una xarxa distribuïdora per força molt eficaç, arribava als confins més remots del continent americà, on feia una tasca impagable de difusió cultural. Una anècdota servirà per il·lustrar-ho. En la visita que el 1899 Rubén Darío fa a Barcelona, quan els amics que havien anat a rebre'l a l'estació de França esperaven que, dipsòman com era, la primera cosa que l'escriptor faria seria inquirir per l'establiment de begudes més pròxim, el que en realitat va demanar als seus amfitrions catalans va ser que l'acompanyessin a can Maucci, on va comparèixer com un pelegrí ple d'agraïment perquè es tractava de l'única editorial que, en la seva infantesa i joventut, s'havia pres la molèstia de fer arribar llibres a la recòndita Nicaragua natal. A la Maucci li devia, va proclamar Darío emfàticament, tot el que era.

Una altra gran empresa exportadora és la Salvat, que rep l'impuls decisiu d'un periple comercial que dos germans de la família, Ferran i Santiago Salvat i Espasa, molt joves (tenien respectivament 24 i 23 anys), emprenen entre 1912 i 1914 per una colla de repúbliques del continent americà; hi van anar per encàrrec del germà gran, Pau, amb la missió d'explorar en directe la realitat d'aquells mercats. L'epistolari entre tots tres, editat

l'any passat, constitueix l'autèntica epopeia del nostre comerç bibliogràfic a ultramar. I dóna uns fruits esplèndids a la casa, que el 1931 exportava a Amèrica el 55% de la producció.

Als anys 20 i 30, les editorials amb més projecció americana (Salvat, Gustavo Gili, Juventud i Sopena) decideixen contractar i compartir els serveis d'un representant que, ben proveït de contactes a les principals capitals americanes, acaba instal·lant un dipòsit de llibres dels seus clients a Buenos Aires el 1935. Era el primer cop que la distribució del llibre hispànic es feia des del mateix continent. Deu anys abans, el 1925, aquest mateix representant havia arribat a Santiago de Xile en nom de l'editorial Sopena i un diari de la ciutat el saludava amb aquesta frase immortal de benvinguda: «*En estas tierras americanas, donde no hay más diversión que el matrimonio, la Editorial Sopena realiza una obra de salvación y de inteligencia*».

Aquesta expansió de la nostra indústria del llibre continua avui ben viva, tot i que alterada, això sí, per crisis econòmiques cícliques (com la de 1982, probablement la pitjor fins ara, que, per exemple, va arruïnar la fins aleshores totpoderosa editorial Salvat) i alhora pel flagell endèmic de la pirateria editorial, que a desgrat de les sancions establertes per organismes internacionals, sembla no tenir remei. Avui, dues multinacionals catalanes, Planeta i Océano, tenen una presència capdavantera en el mercat editorial americà, seguides molt de la vora per altres grups no catalans que, com Anaya, basen les vendes en el llibre escolar.

DINASTIES FAMILIARS

La nostra realitat editorial se singularitza també per l'existència habitual d'empreses regentades per membres successius d'una mateixa família. Els dos primers casos que exposaré no passen de la tercera generació, però la transcendència de les trajectòries respectives fa que brillin amb llum pròpia. Començaré per un nom llegendari de la nostra tradició editorial, el d'Innocenci López Bernagossi, republicà i anticlerical de pedra picada, propietari de la celebèrrima Llibreria Espanyola, editor d'escriptors vuitcentistes de la popularitat de, per exemple, Serafi

Pitarra i promotor, en fi, d'un reguitzell de setmanaris satírics tan difosos com *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*. Dóna continuïtat a l'empresa el seu hereu, Antoni López Benturas, que, per bé que tributari en excés de l'herència rebuda i dotat d'una empenta sensiblement menor, encara compta al catàleg amb escriptors de tanta audiència com Santiago Rusiñol. Més relleu presenta la tercera i darrera baula de la cadena, encarnada per Antoni López Llausàs, que s'emancipa de la raó social familiar i funda una llibreria, la Catalònia, que, emplaçada a la barcelonina Ronda de Sant Pere (al mateix lloc que avui), a partir de 1925 esdevé també editorial i l'embrí d'un *trust* del paper imprès, integrat per una distribuïdora, un taller d'arts gràfiques i una franquícia de quioscos. A López Llausàs, exiliat el 1936, m'hi tornaré a referir d'aquí a una mica.

Tres generacions se succeeixen també en el cas dels Salvat, encapçalats per Manuel Salvat i Xivixell, a qui, en morir sobtadament, relleven quatre dels seus fills: Pau, Manuel, Ferran i Santiago Salvat i Espasa. Aquesta segona generació converteix l'empresa familiar, als anys 60, en l'editorial en espanyol més forta del món. Finalment, els tres fills de Santiago Salvat i Espasa (Santiago, Joan i Manuel Salvat i Dalmau) sofreixen de ple la crisi irreversible de l'empresa, que acaben malvenent al grup francès Hachette a finals de la dècada dels 80.

Més continuïtat, encara no interrompuda, té la família Millà, llibreters i editors radicats des de l'any 1900 al carrer barceloní de Sant Pau i especialitzats en teatre. El primer de la nissaga, Melcior Millà, venia llibres per encants, mercats i fires, però professionalment feia de prestidigitador. Un seu fill, Lluís Millà i Gàcio, compatibilitzava l'activitat editora i llibrera amb la d'actor i autor dramàtic, igual que el seu hereu, Àngel Millà i Navarro. El 2005 moria Lluís Millà i Reig, fill de l'anterior i representant de la quarta generació. Amb un ritme de publicacions molt espaiat, actualment al capdavant de can Millà hi figura un fill de Millà i Reig, Lluís Millà i Salinas.

La família Casals, avui els propietaris de l'editorial en actiu més antiga després de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, remunta la seva relació comercial amb els llibres a 1870. Aquell any, el fundador de la nissaga, Ramon Casals i Xiqués, inaugura la Tipografia Catòlica en col·

laboració amb un carlinès imponent, que es deia Primitiu Sanmartí (que acaba emigrant al Perú i a Lima hi obre la llibreria Sanmartí). Tot seguit Ramon Casals hi incorpora un seu germà, Miquel (un fill del qual s'emancipa de la Tipografia i en funda una altra de perfil molt semblant). Amb el temps es fan càrrec de l'empresa dos fills del fundador, Miquel i Xavier Casals i Gambús. Mentre el primer, Miquel, és (que jo sàpiga) l'únic editor català assassinat en la darrera guerra civil, els fills del segon, Ramon i Joan Casals i Lamarca, transformen la Tipografia en l'Editorial Casals, centrada en publicacions destinades a l'ensenyament. Avui dirigeix l'empresa la quarta generació, representada per Ramon Casals i Roca.

El darrer cas que examinaré, el de la família Gili, és el que presenta més ramificacions i complexitat. El primer de tots, Joan Gili i Montblanch, nascut a mitjan segle XIX, funda una editorial catòlica activa fins a 1970 que, en mans successivament d'una seva filla, Maria Dolors Gili i Roig i d'un nebot d'aquesta, Joaquim Gili i Moros, es transforma en l'Editorial Litúrgica Española. Un altre fill del fundador, Lluís Gili i Roig, s'acaba instal·lant pel seu compte amb la raó social Luis Gili Editor, que, això no obstant, explota una línia temàtica molt semblant a l'Editorial Litúrgica Española del seu pare i germana. I si un dels seus fills, Jordi Gili i Serra, continua al capdavant de l'empresa paterna, un altre, Joan Gili i Serra, emprèn una aventura editorial a la Gran Bretanya que esmentaré una mica més endavant. Finalment, un altre fill del fundador de la nissaga, Gustau Gili i Roig, s'emancipa també de l'editorial paterna i en crea una altra amb el seu nom, Gustavo Gili, que ha arribat fins als nostres dies i avui, especialitzada en disseny, arquitectura i urbanisme, es troba en mans de la quarta generació.

LA DÈRIA DE LES ENCICLOPÈDIES

Des de finals del segle XIX s'estén la convicció que tota editorial de renom ha de comptar amb una enciclopèdia pròpia i prestigiosa, com més voluminosa millor. De vegades es tradueixen i s'adapten enciclopèdies de reconeguda solvència d'altres llengües, com ara la Larousse (difosa en castellà per Planeta i en català per Edicions 62), però les més meritòries són les elaborades de cap i de nou, amb un equip propi de redactors. Avui

en aquesta mena d'obres el paper ha quedat del tot suplantat pel suport digital; per això, a tall d'homenatge, descriuré sumàriament les més significatives i extenses.

La prioritat cronològica pertany al *Diccionario enciclopèdico hispanoamericano de literatura, ciencias y artes*, de l'editorial Montaner y Simón, que consta de 24 volums més 5 d'apèndixs, tots plegats apareguts entre 1887 i 1910. S'oferia en quatre enquadernacions diferents, de la més funcional a la més luxosa, i van col·laborar-hi redactors i artistes de la talla de Menéndez Pelayo i Pedro de Madrazo.

Vull esmentar en segon lloc les iniciatives en aquest ram de la casa Salvat, que amb el *Diccionario enciclopèdico Salvat* (12 volums apareguts entre 1906 i 1914) i el *Diccionario enciclopèdic de la llengua catalana* (3 volums publicats entre 1910 i 1912) obre un camí que convertirà l'empresa als anys 60 en una potència econòmica de primer ordre. En aquella dècada, i gràcies a una distribució massiva als quioscos, la Salvat acapara el mercat amb obres enciclopèdiques en fascicles; entre les que obtenen més èxit s'hi compta *Monitor* (mes de 300.000 exemplars venuts) i *Fauna* (més de 200.000), molt populars perquè s'anuncien per primer cop a través de la publicitat en un nou mitjà: la televisió.

En tercer lloc, i ben destacat, situo la *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana* de l'editorial Espasa, coneguda per antonomàsia com l'Espasa, un colossal esforç editorial que acaba exhaurint les energies de l'empresa. Tothom coincideix que aquesta iniciativa és la realització editorial més ambiciosa de la història: en 27 anys, de 1907 a 1934, 72 volums més 10 d'apèndixs. En total, 82 volums de 1.500 pàgines de mitjana, nou milions d'entrades (que inclouen, per exemple, 46.000 biografies) i 164 kg de pes. Incapaços d'afrontar el ritme d'inversió que l'enciclopèdia requeria, els hereus del fundador acaben morint d'èxit; el 1925, en efecte, són engolits per taurons del capitalisme basc i venen l'editorial i tot el catàleg a la madrilenya Calpe, que avui continua publicant amb el nom compost d'Espasa Calpe.

La darrera gran aportació en el terreny enciclopèdic es dona a conèixer en la nostra llengua. Es tracta de la *Gran enciclopèdia catalana*, que, ideada

i promoguda per dos activistes culturals, Ramon Bastardes i Max Cahner, neix el 1969 dins Edicions 62, travessa i supera una crisi molt dura, canvia de mans, culmina el 1980 i, al capdavant, exigeix la inversió econòmica més elevada de l'edició en català de tots els temps. Es tracta probablement també de la més rendible, perquè sumant les diferents edicions se n'acaben venent més de 150.000 exemplars.

FIRES I CERTÀMENS

S'han multiplicat els actes, fires, certàmens i salons dedicats al llibre: la fira del llibre d'ocasió i del llibre antic; el Saló del Llibre; el Liber; la Setmana del Llibre en Català; el Saló Internacional del Còmic; el Saló del Manga; la Nit de l'Edició. I, fora de les nostres fronteres, la fira del llibre infantil i juvenil de Bolonya, la fira mexicana de Guadalajara o la fira de Frankfurt. (Aquestes dues darreres, per cert, van tenir la cultura catalana de convidada els anys 2004 i 2007, respectivament.)

De tots aquests esdeveniments, el més perdurable i de més èxit ha resultat ser el dia del llibre, una iniciativa sorgida a Catalunya de la mà d'un editor valencià, Vicent Clavel (vinculat a l'editorial Cervantes), que aconsegueix que el 1925 la Cambra del Llibre l'assumeixi com a pròpia i la faci arribar al ministeri de treball, comerç i indústria de la dictadura de Primo de Rivera. La titularitat del ministeri requeia aleshores en el català Eduard Aunós, l'únic polític, sigui dit tot passant, que va ser ministre en les dues dictadures del segle xx. Doncs bé: en un reial decret de 1926, Aunós beneïa oficialment la diada amb un sectarisme només comparable a l'arnada i casposa retòrica del text. Un botó de mostra perquè es pugui comprovar que no exagero: «*es el libro español sagrario imperecedero que difunde y expresa el pensamiento, la tradición y la vida de los gloriosos pueblos hispanoamericanos y plasma o perpetúa las concepciones del genio de la raza*». Aquell mateix 1926 se'n celebrava, doncs, la primera edició, que es va fer escaure en el 7 d'octubre, data considerada probable aleshores del naixement de Cervantes (avui es creu que va ser el 29 de setembre). No era, però, una època de l'any gaire ben triada, perquè a una climatologia tardoral incerta s'hi afegia la campanya del llibre escolar, que esbiaixava les vendes. D'aquí que, aviat, s'acordés traslladar la festa

al 23 d'abril, data segura de la mort de Cervantes (avui sabem que va ser el 22), que coincidia, ves per on, amb sant Jordi. El primer any en què el dia del llibre se celebra el 23 d'abril va ser, a més, 1931, deu després d'haver-se proclamat la Segona República; va ser, segons tots els testimonis, una avinentesa memorable. Un dels moments més brillants d'aquesta història es produeix el 1995, quan la Unesco, dirigida aleshores per Frederic Mayor Zaragoza, declara el 23 d'abril de cada any dia mundial del llibre i dels drets d'autor, no sense haver hagut abans de convèncer, d'una banda, l'àrea anglòfona (amb la circumstància, al capdavant errònia per culpa dels diferents calendaris de cada monarquia, que Cervantes i Shakespeare havien mort el mateix dia del mateix any, 1616) i, de l'altra, l'Amèrica hispanòfona (amb l'argument de la mateixa coincidència mortuòria entre Cervantes i l'Inca Garcilaso de la Vega).

AMPLI VENTALL TEMÀTIC

De la riquesa de la nostra indústria editorial en dona fe també l'heterogeneïtat de publicacions, destinades als estrats socials més diversos, des de l'edició de consum més massiu als productes culturalment més selectes.

Abans de 1939, entre les iniciatives d'abast més popular destaquen, per exemple, les Publicaciones Mundial, de Santiago Costa, que exploten a fons, en volums de presentació molt modesta, temes de tanta repercussió pública com l'esport, el cinema, l'erotisme i l'humor; o l'editorial Baguñà, que, gràcies a una revista d'una popularitat immensa, *En Patufet*, aixeca un esponent negatiu de paper imprès que gira al voltant d'un escriptor de gran anomenada, Josep M. Folch i Torres. Per contrast, pertanyen als anys de preguerra mostres de bibliofília tan refinada com la dels Oliva, de Vilanova i la Geltrú, o com les d'Octavi Viader, de Sant Feliu de Guíxols, que arriba a l'exotisme d'imprimir una edició del *Quixot* en fulls de suro; o, en la mateixa línia, mostres d'erudició i alta cultura com les publicacions de Ramon Miquel i Planas, de clàssics catalans, i la Fundació Bernat Metge, de clàssics grecs i llatins.

De 1939 ençà, la iniciativa de més projecció en el terreny dels grans tiratges per a un públic general és la de l'editorial Bruguera, un autèntic imperi econòmic que va educar sentimentalment unes quantes generacions, entre les quals la meua. Als anys 50, 60 i 70 la Bruguera inunda el mercat amb una rastellera inacabable de propostes de tota mena, per al públic més jove (en especial, revistes setmanals de centenars de milers d'exemplars de tiratge) i per al públic adult (consumidor de tiratges igualment insòlits dels anomenats Bolsilibros, consagrats en especial a la novel·la rosa i a la de l'oest i amb autors tan prolífics com Corín Tellado i Marcial Lafuente Estefanía). Fan de contrapunt de la Bruguera segells editors tan pulcres i acurats com La Polígrafa (edicions d'art), Lunwerg (fotografia i llibres de luxe per encàrrec) i Moleiro (edicions facsimils en tiratges reduïts d'obres de gran valor artístic) o, encara, les realitzacions del creador olotí Miquel Plana, la tasca del qual revesteix sovint les característiques de l'anomenat llibre d'artista.

EDITORS CATALANS TERRES ENLLÀ

—Joan Gili i Serra. El 1934 obre a Londres una editorial, The Dolphin Book Company, i una llibreria, The Dolphin Bookshop, que, amb la intenció d'incrementar l'interès per les cultures hispàniques a la Gran Bretanya, trasllada a Oxford el 1940 fugint dels bombardeigs de la capital britànica. De la nostra literatura publica traduccions de Carles Riba, Josep Carner o Salvador Espriu i, alhora, la primera gramàtica catalana en anglès (1943). Riba, per cert, dedica a Joan Gili i a la seva dona, Elizabeth McPherson, una de les dotze *Elegies de Bierville*, la tercera (la que, evocant una estada a Irlanda, comença així: «Era tan trist l'amor a l'ombrosa vora enllacada dels records adormits»).

—Antoni López Llausàs. S'expatria als inicis de la guerra civil; després d'una fracassada temptativa de crear una empresa editorial a Colòmbia el 1937, arriba a Buenos Aires per exercir de gerent de l'editorial Sudamericana, que acaba comprant i que dona a conèixer escriptors de la talla de García Márquez. Amb el temps, obre una filial a Mèxic, Hermes, i una editorial i distribuïdora a Barcelona, Edhasa, avui encara activa.

—Bartomeu Costa-Amic era un militant exiliat del POUM. Arribat a Mèxic el 1940, i primer en col·laboració amb altres exiliats, funda successivament tres segells editors, els dos primers de marcada línia política i el tercer de literatura francesa traduïda a l'espanyol. Cap a 1945 s'instal·la pel seu compte sota el nom de Bartomeu Costa-Amic editor-impressor i s'especialitza en temes i autors mexicans. El catàleg de la seva activitat editorial s'aproxima als dos mil títols, entre els quals una cinquantena en català, de literatura, història, assaig o monografies d'art.

—Joan Merli. En aquest cas es tracta d'un crític i marxant d'art que, a l'exili de Buenos Aires, funda una revista que, per exemple, dóna a conèixer Julio Cortázar i dues editorials: Poseidón, l'editorial argentina de llibres d'art més sobresortint durant molts anys, i Malinca, singularitzada per una col·lecció de novel·la negra.

—Joan Grijalbo. A l'exili mexicà, comença fundant, sota l'impuls i el patrocini del PSUC, l'editorial Atlante, de llibres científics i tècnics. Quan l'empresa naufraga financerament, Grijalbo se'n fa càrrec en solitari i li canvia el nom pel seu propi, amb un catàleg on predominaven les biografies, l'assaig social i econòmic, les enciclopèdies i els *best sellers* novel·lístics nord-americans. L'empresa es va anar convertint en un grup editorial, amb delegacions a setze països, i va publicar un total de tres mil títols abans de ser absorbida pel grup Mondadori.

EL DARRER QUART DE SEGLE

En el món de l'edició s'hi han produït una sèrie de fenòmens que descriuré sintèticament. En primer lloc, la crisi definitiva de l'arrelat axioma segons el qual les grans editorials calia que comptessin amb una secció potent d'arts gràfiques; la fallida i subsegüent desaparició d'empreses tan fortes com Bruguera i Sopena, llastades per una secció de tallers de grans dimensions, hi va contribuir en gran manera. En segon lloc, la creixent concentració empresarial en *holdings* multinacionals que, sovint, difonen productes multimèdia i diversifiquen les inversions en àmbits ben diferents del llibre; els encapçala, de forma molt visible, el grup Planeta, amb una facturació molt per damunt de la competència. En contrapartida,

tida, i en tercer lloc, el fort ressorgiment de l'edició fora de Barcelona, començant per les capitals de comarca de més gruix (Tarragona, Girona i Lleida), continuant per les de menor pes demogràfic (com Berga, Manresa, Tremp, Valls o Vic) i en mans majoritàriament d'empreses mitjanes i petites. En quart lloc, la consolidació de les agències literàries de dimensió internacional, encapçalades per la més coneguda, la de Carmen Balcells, esdevinguda la més important de l'àrea hispànica per la nòmina impressionant d'escriptors representats. El creixement exponencial, en cinquè lloc, de l'edició institucional, és a dir, de les publicacions de les administracions públiques (Generalitat, diputacions, consells comarcals, ajuntaments), que en la dècada dels 90 va assolir uns percentatges que amenaçaven l'edició comercial, que li retreia, amb raó, una competència deslleial. En sisè lloc, l'expansió de l'edició de còmics, que constitueix el 95% de la producció de tot l'Estat i que compta no tan sols amb editorials que s'hi dediquen en exclusiva (com Norma o La Cúpula), sinó amb altres de generalistes que (com Planeta, Grijalbo o Ediciones B) li han obert les portes de bat a bat en els catàlegs respectius. Finalment, en setè i darrer lloc, l'obertura a les novetats tecnològiques; em refereixo sobretot a les iniciatives que, amb ramificacions internacionals, publiquen només en anglès i en suport digital per competir en un mercat globalitzat (és el cas de Prous Science, d'informació biomèdica, d'Index Book, de comunicació visual, o d'Actar, d'arquitectura, disseny i art).

PETIT COLOFÓ VIGATÀ

Per falcar-lo en la lliçó d'avui m'he permès una llicència cronològica: regular al segle XIX. Els primers contractes d'edició contemporanis coneguts fins ara se subscriuen el 1840 i el 1841 al despatx del notari, desdoblats d'escriptor, Joaquim Roca i Cornet entre l'editor Josep Tauló i l'escriptor i pensador Jaume Balmaes. En el primer s'estipulen les condicions per publicar les *Consideraciones políticas sobre la situación de España*, i les clàusules afavoreixen notòriament l'editor; en el segon, en canvi, s'acorda l'edició de *El protestantismo comparado con el catolicismo* i la situació es capgira: el beneficiat passa a ser l'escriptor, fins al punt que es determina que rebí un percentatge de drets d'autor que oscil·la entre

el 40 i el 50% o que, per controlar el tiratge, hagi de signar cada exemplar imprès. Esbrinar perquè, amb un any de diferència, els tractes establerts entre editor i escriptor resulten tan diferents ara ens duria massa lluny. En qualsevol cas, els documents en qüestió il·lustren bé la multiplicitat d'aspectes que entren en joc en l'edició (entre altres, la trajectòria d'un intel·lectual, el coneixement del catàleg d'un editor, els beneficis econòmics obtinguts per l'un i per l'altre, les diferents clàusules dels contractes editorials que els lliguen, la professionalització dels escriptors o el tiratge de les obres) i il·lustren, alhora, la diversitat de fonts a les quals cal recórrer per estudiar-la (en aquest cas, sobretot, l'arxiu de protocols, atès que bona part de la història de la nostra edició es troba a les notaries). Tot plegat, un enfilall de realitats heterogènies que palesen la transversalitat d'un tema d'estudi, la història del llibre i de l'edició, de la qual he partit al principi d'aquesta lliçó. Moltes gràcies.

SELECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

- Bibliofília a Catalunya (des del s. XIX)*. Barcelona: Fundació Jaume I, 2001.
- CENDÁN PAZOS, Fernando. *Edición y comercio del libro español (1900-1972)*. Madrid: Editora Nacional, 1972.
- CENDÁN PAZOS, Fernando. *Medio siglo de libros infantiles y juveniles en España (1935-1985)*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez; Ediciones Pirámide, 1986.
- ESCOLAR SOBRINO, Hipólito (dir.). *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglos XIX y XX*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez; Ediciones Pirámide, 1996.
- FUSTER, Joan. *L'aventura del llibre català*. Barcelona: Empúries, 1992.
- GARCÍA PADRINO, Jaime. *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez; Ediciones Pirámide, 1992.
- LLANAS, Manuel. *L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2005.
- LLANAS, Manuel. *L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2006.

- LLANAS, Manuel. *L'edició a Catalunya: el segle XX (els darrers trenta anys)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2007.
- LLUCH, Josep i SOPENA, Mireia (coord.). *Mutacions d'una crisi. Mirada crítica a l'edició catalana (1975-2005)*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, 2007.
- MARTÍNEZ MARTÍN, Jesús A. (dir.). *Historia de la edición en España (1836-1936)*. Madrid: Marcial Pons, 2001.
- MORET, Xavier. *Tiempo de editores. Historia de la edición en España, 1939-1975*. Barcelona: Destino, 2002.
- VILA-SANJUÁN, Sergio. *Pasando página. Autores y editores en la España democrática*. Barcelona: Destino, 2003.
- VILA-SANJUÁN, Sergio (coord.). *La ciudad de los libros*. Barcelona: La Vanguardia, 2006.



Universitat de Vic

Carrer de la Sagrada Família, 7

08500 Vic, Barcelona

Tel. 93 886 12 22

Fax 93 889 10 63

www.uvic.cat